

kološkog odeljenja Opšte bolnice 25. januara, likvidacije policijskih agenata Obrada Zalada, Đorđa Kosmajca i Dragoljuba Šterića u toku marta i brutalna likvidacija Jelene Matić, bivšeg člana KPJ, sredinom septembra. Posle ove akcije svaki vid oružane borbe u 1942. godini prestaje.

U konciznom *Zaključku* (241–251) autor svodi rezultate svoga istraživanja i nudi odgovore na pitanja o karakteru i značaju komunističkog pokreta otpora u Beogradu u prve dve ratne godine.

Knjiga Radeta Ristanovića je nesumnjiv doprinos srpskoj historiografiji. Nadamo se da će autor u budućim istraživanjima nastaviti proučavanje problematike pokreta otpora u Beogradu, ali i pokreta otpora u gradovima uopšte kao svojevrsnog fenomena u Drugom svetском ratu.

Nebojša Stambolija

Svetko Kovač, Irena Popović-Grigorov, VOJNA SLUŽBA BEZBEDNOSTI U SRBIJI, Medija centar Odbrana, Beograd 2013, str. 244

Krajem juna ove godine u javnosti se pojavila monografija srpske vojne službe bezbednosti u njenom dvovekovnom postojanju. Ovu veoma dopadljivu monografiju sačinili su njen aktuelni direktor Svetko Kovač i dugogodišnji analitičar Irena Popović, u gotovo filigranskom radu proteklih godinu dana. Osnova rukopisa, što treba posebno istaći, sačinjena je na bazi građe same Službe bezbednosti. Ta veoma interesantna arhivska građa koja počinje od 1944. godine, sačuvana je i uz posebno odobrenje od pre nekoliko godina dostupna je u Vojnom arhivu i za istraživače.

Autorski tim Kovač-Popović se sa ovom monografijom nadovezao na slič-

na dela. Krajem 80-ih godina prošlog veka, u okviru interne edicije Razvoj oružanih snaga, sačinjena je monografija o vojnoj Službi bezbednosti kao presek jednog ideološkog vremena i sa specifičnim rukopisom epohe. U najskorije vreme, monografija koju danas predstavljamo javnosti se nadovezuje na slična izdanja, kao što je nedavno promovisana monografija o Vojnoobaveštajnoj službi.

Autori ove monografije su dobri poznavaoi unutrašnje strukture službe, zakonskih okvira, pojedinih događaja, pa tako i pouzdani pisci istorije ove službe na bazi do sada javnosti nepoznatih dokumenata. Raspolaganje ovakvim dokumentima je bila i dobra zanatska osnova za rad. Iako monografiji nedostaje naučni aparat, ona je izvor prvog reda za istoriju vojne službe bezbednosti u Srbiji i Jugoslaviji.

Monografija počinje pregledom istorijskog razvoja kontraobaveštajne službe u modernoj Srbiji još od ustaničkih vremena, do njenog pozicioniranja kao jednog od segmenata vojne obaveštajne službe u okvir Glavnog đeneralštaba Srpske-Jugoslovenske vojske. Istaknute su stajne tačke u istoriji vojske koja nije poznavala ni današnju niti ideološku definiciju službe bezbednosti, ali se i te kako bavila njome. Pre svega u borbi sa neprijateljima koji su radili na podrivanju države u vremenu neposredno pred Drugi svetski rat.

Nastanak moderne službe bezbednosti, kakva je danas poznata, vezuje se za 13. maj 1944. i formiranje Odeljenja za zaštitu naroda (OZNA). U sastavu ove službe, sa ideološkim karakterom političke policije i sovjetskog nasleđa, bilo je i Treće (III) odeljenje iz koga se posle donošenja prvog ustava nove Jugoslavije razvila Kontraobaveštajna služba, u javnosti popularni KOS, kasnije Vojna

službe bezbednosti, a od 2003. godine današnja Vojnobezbednosna agencija.

Pored obilja nepoznatih činjenica, kao i sistematizovanih podataka koji su od ranije bili poznati, ova monografija otvara i mnoga pitanja kao što su: načini funkcionisanja jedne takve specijalizovane službe, zakonska i druga regulativu po kojoj je služba funkcionisala i sada funkcioniše; bezbednosni izazovi i pretnje, koji su se iz decenije u deceniju menjali; unutrašnja kadrovska pitanja same službe; tehnološka strana njenog rada. Ovo je utoliko značajnije što je služba bila istureni pratilac svih važnijih vojno-političkih događaja koji su potresli ovu državu, zvala se ona Srbija ili Jugoslavija. Njen prvi veliki test bila je Rezolucija Informbiroa 1948. i stanje nastalo posle nje. Mlada služba KOS imala je zadatak borbe sa stranim obavestajnim službama koje su i agresivno nastupale kroz agenturu i raznoliku terorističku aktivnost. Još veći zadatak bio je sprečavanje da drugačije mišljenje o sukobu i verbalni delikt ne postanu osnova za ilegalnu aktivnost unutar same armije. Korišćeni su, ne treba se zavaravati, mnogi „nedemokratski“ metodi. Ali, i oni protiv koje se borila ova služba, bili su daleko od demokratskičnosti u svom mišljenju i delanju.

Vreme otvorenosti prema Zapadu sredinom 1950-ih dovelo je i do zaokreta u organizaciji ove službe. Ona se reorganizuje u Službu bezbednosti JNA sa znatno širim profilom delovanja, ali lišena otvorene politizacije. Ukidanjem institucije političkih komesara 1953, dolazi do formalne depolitizacije komandnog lanca u JNA, pa donekle i samog KOS-a koji gubi značaj iz epohe sukoba sa Informbiroom i postaje moderna služba sa kompleksnijim načinom delovanja. Ovo je posebno značaj-

no u vremenu Hladnog rata i nastajanja specifične jugoslovenske vanblokovske pozicije. Izazovi službi dolazili su i sa Istoka i sa Zapada.

Autori znalački vode čitaoca kroz naredne epohe izazova burnog razdoblja socijalističke Jugoslavije, sve do perioda raspada zemlje u građanskom ratu izazvanom naglom secesijom njenih pojedinih republika 1991–1992. Ovom monografijom se umnogome demistifikuje uloga KOS-a kakvu joj pridaju u pojedinim bivšim jugoslovenskim republikama, a kada su događaji iz 1991. u pitanju.

Autori, što posebno ističemo, ne padaju u zamku uobičajenih monografskih izdanja kada je reč o ovim prelomnim događajima. Oni daju sasvim dovoljno podataka da lociramo aktivnosti službe u tim danima, ali bez ideoloških ili drugih opredeljenja, eventualne ostrašćenosti ili familijarnosti, s obzirom da su i sami deo službe o kojoj pišu. Slično je i za događaje na Kosovu i Metohiji 1998–1999. Izlaže se detaljan osvrt na aktivnosti službe, protivničke strane, ali bez posebnih vrednosnih konotacija što uverava čitaoca da su autori respektivni i pouzdani u predstavljanju činjenica.

Posebno zanimljiv čini nam se deo koji govori o transformaciji službe bezbednosti iz nadležnosti Generalštaba Vojske Jugoslavije u modernu Vojnobezbednosnu agenciju Ministarstva odbrane od 2003. godine do danas. Autori su u ovom delu posebno insistirali na zakonskoj regulativni, stavljanju agencije pod civilnu kontrolu, radu u novim okolnostima i sa novim izazovima, kakvi su terorizam na jugu Srbije ili imovinski kriminal u vojnim redovima.

Bivši pripadnici ove službe čitaće ovu monografiju na „svoj“ način, vero-

vatno tražeći svoje mesto i „svoje vreme“ u njoj. Ipak, treba istaći da se ova knjiga mora čitati kao izbalansirana celina, pitka priča o razvoju jedne specifične službe, koja je i u javnosti imala i ima specifičan stereotip. Svaka od pojedinih epoha ima svoja obeležja, i svaka je značajna sa stanovišta posmatranja iz same službe, ali ono što javnosti danas treba, to je celovita priča o jednoj tajnoj službi kakve do sada nije bilo.

Ilustrativnost ove monografije daje sasvim nov pogled na često stereotipno crno-belo posmatranje rada vojne Službe bezbednosti. Pred nama su likovi rukovodilaca i pojedinih pripadnika službe u sasvim običnim situacijama, a posebno značajan ilustrativni segment jesu sredstva i tehnika korišćena u operativnom radu službe: od komplikovanih uređaja do sasvim običnih kakvi su prislušni uređaji, ugrađeni u slanike na stolovima vojničkih restorana. Takođe, tehnika i predmeti koje su koristili pripadnici uhapšenih stranih obaveštajnih službi. Budući da javnost ima prilike da prvi put sve to vidi, i u ovom segmentu ogleda se visok domet monografije.

Sa najvećim mogućim stručnim zanimanjem, ali i kolegijalnim osećajem preporučujem stručnoj i zainteresovanoj javnosti monografiju o Vojnoj službi bezbednosti. Njen doprinos pomernju saznanja o vojnoj istoriji Srbije i Jugoslavije u drugoj polovini 20. veka je istinski značajan. Takođe, njen poseban doprinos je u demistifikaciji službe koja je u proteklom vremenu bila veoma prisutna u javnosti kroz niz negativnih stereotipa. Monografija Svetka Kovača i Irene Popović predstavlja vojnu službu bezbednosti u sasvim novom, kompleksnom svetlu, koje odgovara njenom mestu i ulozi u današnjem sistemu odbrane.

Bojan Dimitrijević

GRAĐANSKI RAT U HRVATSKOJ 1991–1995. ZBORNİK RADOVA, 9, urednik Milojko Budimir, Beograd 2013, 328 str.

Nedovoljna vremenska distanca i nedostupnost arhivskih dokumenata čini od ratova koji su pratili raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije još uvijek nesigurno polje za temeljna istraživanja. Same događaje su u narednih nekoliko godina počeli da prate prvi memoarski i publicistički radovi, a sa povećanjem vremenske distance pojavljuju se i prvi naučni radovi. Ova tema je u Srbiji i dalje teren na koji naučnici rijetko stupaju, pa svako otvaranje tog pitanja zaslužuje pohvalu i poseban osvrt.

Knjiga Mihajla Vučinića *Građanski rat u Hrvatskoj 1991–1995*, objavljena 2004. godine, podstakla je održavanje okruglog stola na tu temu u oktobru iste godine. Sa pomenutog okruglog stola proistekao je zbornik radova istog imena, koji su Udruženje Srba iz Hrvatske i Srpsko kulturno društvo *Zora* nastavili da objavljuju i narednih godina. Promocija zbornika održava se svake godine u osvit godišnjice pada Republike Srpske Krajine. Ove godine iz štampe je izašao deveti tom zbornika radova *Građanski rat u Hrvatskoj 1991–1995*. Zbornik predstavlja mješavinu sjećanja učesnika, političkih osvrta i naučnih radova iz više struka. U devetom tomu zbornika našli su se raznovrsni prilozi, članci, rasprave i osvrti. Upravo kao što je hrvatsko-srpski sukob bio proces dugog trajanja, zbornik se ne ograničava formalno na četvorogodišnji period oružanog sukoba, već povratkom u prethodne decenije temeljito osvjetljava složene istorijske procese.

General u penziji Mirko Bjelanović, inače aktivni učesnik ratnih zbivanja, dao je iscrpan osvrt na vrlo obimnu